

Ayşe Günaysu: 1915 kurbanları ve hayat sigortaları

Posted on 16/11/2014

Kendi vatandaşlarını ölüme gönderen devlet, bir yandan onları yalnızca “tehcir” ettiğini iddia ederken, aynı zamanda onların “ölmüş kabul edilmesi gerektiğini, varislerinin bile kalmadığını” gerekçe göstererek, varislerinin parasal haklarına el koymak istiyordu.

Gazetelerde, TV kanallarında, 21-22 Ağustos tarihlerinde yayımlanan haberlerden, ABD’de California Temyiz Mahkemesi’nin, 1915-1916 yıllarında kitleler halinde can veren hayat sigortası poliçesi sahibi Ermenilerin varislerine, sigorta şirketlerine tazminat açma hakkını tanıyan yasayı iptal ettiğini öğrendik. Ancak genel teamülün aksine, haber metinlerinde meselenin arka planına yer verilmedi. Atlamış olabilirim ama belli başlı köşe yazarlarından da ele alan olmadı. Aslına bakarsanız, o yıllarda, Anadolu’da hayat sigortası yaptıranların olması da biz bugünün Türkiye’sindekilere pek de inanılası gelmeyen, azıcık gerçek dışı bir şey gibi göründü. Nedeni çok basit.

Bugün Türkiye’nin metropollerinde yaşayanların gözünde “taşra” olan, kırsal alan sayılan bölgelerindeki kentler ve kasabaların bir zamanlar, 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında zengin, varlıklı, gelişkin kentler olduğunu, batılı sigorta şirketlerinin dört bir yana yayılmış acentelerinin arı gibi çalışıp onbinlerce hayat sigortası poliçesi sattığı, kolejleriyle, tiyatrolarıyla, kentsel özellikler arzeden, canlı bir ekonomiye ve ticaret hayatına sahip birer merkez olduğunu hayal etmek gerçekten de zor.

Oysa bugünün Türkiye’sinin 70 milyonu aşkın nüfusunun neredeyse tamamı bundan habersizdir, tıpkı, yüzyılın başında Anadolu’da yaşayan her beş kişiden birinin gayrimüslim olduğundan da habersiz olduğu gibi. Bunlardan habersiz olan nereden bilsin ya da tahmin

etsin, bugün bile Türkiye'nin Anadolu'sunda öyle pek de yaygın olmayan hayat sigortasının neredeyse 100 yıl öncenin Elazığ'ında, Kayseri'sinde rağbet gören bir ekonomik araç olduğunu?

Oysa durum ortada: O yıllarda, yeni yeni gelişmeye başlayan ticaret burjuvazinin lokomotifi Rum ve Ermeni ticaret erbabı, aileleri, akrabaları bu hayat sigortası fikrini çok benimsemişler, sonuçta batılı sigorta şirketleri onbinlerce gayrimüslime hayat sigortası poliçeleri satmışlardı. Poliçelerin değerleri 1915 yılının parasıyla 20 milyon ABD dolarını aşıyordu.

Devlet paralarına göz dikti

1914 yılında savaş patlayınca ve Osmanlı savaşa girince, özellikle de memleketin Ermeni ve Rum nüfusunun yoğun olduğu yerler güvenilir olmaktan çıkınca, şirketler işlerini kapatmaya başladılar. Gerçekten de kıyamet koptu, Rumların etnik temizliği ve Ermenilerin sonradan soykırım niteliği teslim edilecek olan toplu imhası sürecinde Osmanlı devleti gözünü değeri çok büyük boyutlara ulaşan bu hayat sigortalarına dikti. Bu paraların devlete ödenmesi için resmî girişimlerde bulundu.

Bu tüyler ürpertici gerçek, ilk olarak zamanın İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau'nın anılarında karşımıza çıktı. Morgenthau, Talat Paşa'yla arasında geçen konuşmayı şöyle anlatır: "Bir gün Talat belki de o zamana kadar duyduğum en şaşırtıcı istekte bulundu. The New York Life Insurance şirketi ve Equitable Life of New York yıllardan beri Ermeniler arasında yürüttüğü faaliyet oldukça büyük bir iş hacmine ulaşmıştı.

Bu kadar çok insanın hayat sigortası yaptırması bu insanların para yönetimindeki başarılarının bir başka göstergesiydi. "Keşke" dedi Talat, "Amerikan hayat sigortası şirketlerini, Ermeni poliçe sahiplerinin tam listesini bize göndermeye ikna edebilirsiniz. Bu

insanların hemen hepsi şu anda ölmüş durumda ve bu paraları alacak mirasçıları da kalmadı. Dolayısıyla bu paraların devlete intikal etmesi gerek.

Şu anda devlet hak sahibi konumunda. Bunu bizim için yapar mısınız?” Bu kadarı fazlaydı. Çileden çıktım. “Benden asla böyle bir liste alamazsınız’ diyerek ayağa kalktım ve odayı terk ettim.”

Talat Paşa ile Morgenthau arasında böyle bir konuşma geçtiğini, kitabın ilk baskısının yayımlandığı 1918’den bu yana bilen biliyordu da, konunun ayrıntılarının gözler önüne serilmesi için 1990 yılının beklenmesi gerekti.

Arşivlerin bize anlattıkları

Amerikan Ulusal Arşivleri, bu konuyla ilgili dosyaların üzerindeki gizlilik kısıtlamasını 1990 yılında kaldırdı. 75 yıldır gizli tutulan bu kayıtlara erişim izni verildiğinde çok ilginç belgelerle karşılaşıldı. Daha ilk araştırmada, 1922’de New York Life Insurance şirketinin Lozan’da İtilaf devletleri ile Türkiye arasındaki barış görüşmeleri devam ederken ABD Dışişleri Bakanlığı’na, Fransız La Compagnie L’union şirketinin Fransız Dışişleri Bakanlığı’na yazdıkları mektuplarda; ölümlerin Osmanlı İmparatorluğu’nda gerçekleşen kitlesel katliamlardan kaynaklandığını, dolayısıyla sorumluluğun Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu, bu yüzden tazminatların Türkiye’ye ödetilmesi şartının Lozan Anlaşması’na dahil edilmesini talep eden mektuplar ve eklerindeki ayrıntılı belgeler ortaya çıktı.

Daha da önemlisi, Osmanlı hükümetinin daha tehcir ve katliamlar sürerken 1916 yılında Dahiliye Nezareti’nin talimatı ve Ticaret ve Ziraat Nezareti’nin girişimiyle, ABD hükümetinden ve batılı sigorta şirketlerinden poliçe sahiplerinin ölüm tazminatlarının Osmanlı devletine ödenmesini sağlamak amacıyla isim listelerini resmen talep eden mektupları, Morgenthau’nun tanıklığını doğrulayan, aklın zor alacağı bir gerçeğin

kanıtlarını ortaya çıkardı:

Kendi vatandaşlarını ölüme gönderen, onların ölümünden sorumlu olan devlet, bir yandan onları yalnızca “tehcir” ettiğini, bir yerden alıp başka bir yere yerleştirdiğini iddia ederken, aynı anda, onların “ölmüş kabul edilmesi gerektiğini ve varislerinin bile kalmadığını” iddia ediyor, bu gerekçeyle ölümlerinden doğan ve varislerine ödenmesi gereken parasal haklarına el koymak istiyordu.

Ermeni komitacı

Belge mi isteniyor? İşte belge: Amerikan Ulusal Arşivleri’ndeki, RG 84, dosya 850.6 sayılı belge, İsviçreli La Federale Insurance Company adlı sigorta şirketin iç yazışması. Şirketin İstanbul’daki temsilcisi, şirket merkezine yazdığı, yardım isteyen yazıda, “Ticaret ve Ziraat Nezareti adına Müşavir Mustafa” tarafından kendilerine gönderilen 10 Mart 1916 tarihli bir yazıyı aktarıyor.

Aslı Fransızca olup İngilizce çevirisi verilen yazıda, Dahiliye Nezareti’nin emriyle belirtilen yerlerde Ermenilere ait hesapların bir listesinin Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne iletilmesi talep ediliyor. Yazıda, hayat sigortası yaptıran Ermenilerin bulunduğu yerler şöyle sıralanıyor: Rodosto (Tekirdağ), Adana, Cebeli Bereket (Osmaniye), Kozan, Yozgat, Ankara, Erzurum, Bitlis, Halep, Antalya, Gemlik, Bilecik, Sivas, Merzifon, Tokat, Samsun, Ordu, Trabzon, Konya, Mamurat-ül Aziz (Elazığ), İzmit, Adapazarı, Sivrihisar, Eskişehir, Kayseri, Develi, Niğde, Afyonkarahisar, Urfa.

Adı belirtilen yerlerin coğrafi dağılımı, Osmanlı yöneticilerinin ölü saydığı Ermeni sigorta poliçesi sahiplerinin ne kadar geniş bir alana yayılmış olduğunun, tehcir emri çıkarılarak öldürülen, öldürtülen, ya da ölümüne yol açılan Ermenilerin “Rus cephesinde Ruslarla işbirliği yapan Ermeni komitacıları”ndan ibaret olmadığını en açık kanıtlarından biri.

Yazıda bu listelerin, adı geçen yerlerdeki sigorta acentası yöneticileri aracılığıyla buralardaki tasfiye komisyonlarına, eğer tasfiye komisyonu kurulmamışsa, doğrudan Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne iletilmesi isteniyor.

Aynı tarihlerde The New York Life Insurance ve Equitable Life of New York'a da benzer yazılar gönderilerek, bu sigorta şirketlerinde hesapları bulunan Ermenilerin listeleri isteniyor.

Sigorta şirketlerine dönecek olursak, çok kısa bir süre içinde, birkaç ayda, binlerce sigortalının hayatını kaybetmiş olması, ödenecek tazminatların olağanüstü boyutları sigorta şirketlerin paniğe kapılmasına yol açıyor. Kimi oyalama taktiğine başvuruyor, kimi mali yükümlülüğü Osmanlı Devleti'nin üstlenmesi gerektiğini ileri sürüyor, bazı sigorta şirketleri de, örneğin New York Life Insurance, çareyi tazminatı ödemek için varislerden, yakınlarının "ölüm sertifikaları" nı almalarını ve kendilerine ulaştırmalarını şart koşuyor!

Ölüm belgelerini kim verecek? Devlet yetkilileri. Onları ölüme gönderenler ve ölüme değil yeni yerleşim yerlerine gönderdiklerini iddia edenler. Alay eder gibi. Kimi vakada da şirketler, tazminat ödememek için Nisan 1915'e kadar düzenli ödenen sigorta primlerinin birden ödenmemeye başlaması ve ödenmemiş primler nedeniyle poliçenin geçerliliği kalmadığı gibi gerekçelere başvuruyorlar. Primlerin neden ödenmediği apaçık ortada olduğu halde.

Ele geçen belgelerden İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin, Anadolu'daki konsolosluk görevlilerinin ve misyonerlerin yardımıyla 1919-1921 yılları arasında bir avuç Ermeni varisin, soykırım sırasında kaybettikleri poliçe sahibi yakınlarının tazminatlarını sigorta şirketlerinden almayı başardığı anlaşılıyor.

Türk medyasının tavrı

Türkiye’de TV kanalları ve gazeteler, ABD mahkemesinin soykırım kurbanı hayat poliçesi sahibi Ermenilerin, varislerine sigorta şirketlerine dava açma hakkını iptal eden kararını değişen tonlarda kendini gösteren bir memnuniyetle verdi. Üstünkörü bir taramayla görünen o ki, kıyıdaikleri ve marjinaleri bir yana bırakalım, ana akım medyanın manşetlerine göre bu gelişme “Ermeniler”e bir “darbe” (örneğin Radikal, Vatan, Haber Türk), bir “tokat”ı (Hürriyet).

Üstelik tokatı ya da darbeyi yiyen şu ya da bu Ermeni değil, topluca “Ermeniler”di. Manşetlerin hiçbiri, mesela, “Ermeni Varisler” ya da “California’daki Ermeniler,” “Sigorta Şirketlerinden Alacaklı Ermeniler” gibi sınırlayıcı bir belirleme yapmadı. Hatta hatta, tokatı yiyen, Türkiye’de pek sevilen bir ifadeyle “ABD’deki Ermeni Lobisi” bile değildi. Topluca “Ermeniler”di. Bütün Ermeniler.

Almanya’da belirli konuda hakkını arayan bir grup, Türk aleyhine verilen bir mahkeme kararının Alman gazetelerinde, “Türlere darbe” ya da “Türlere tokat” diye haber yapılmasına anında tepki gösterecek, Radikal’in, Vatan’ın, HaberTürk’ün, Hürriyet’inTürk okurlarının, aynı şey Ermeniler için söz konusu olduğunda böyle bir dili içselleştirerek kullanmaları, gazete editörlerinin bunun okurları tarafından yadırganmayacağından bu kadar emin bir şekilde başlıklar kullanmaları, aslında neyin ne kadar hücrelerimize işlediğinin en somut göstergesi.

Haberi, hayat sigortası yaptırmış, primlerini düzenli yatırmış onbinlerce Ermeni’nin birkaç ay içinde hayatını kaybetmesi sonucunda, varislerinin yasal haklarını alma mücadelesinin, Türk okurları tarafından, “Ermenilerin Türkiye’den tazminat talebi” şeklinde algılanmasına müsait manşetlerle veren ana akım medyamız, hepimizin utancı olmalı. Ama utanmak için önce utanılacak şeyleri merak edip öğrenmek, bilmek gerek.

Oysa hayat gösteriyor ki, insan bilmek istediğini biliyor, görmek istediğini görüyor. Merak edenler için gerçek hiç de ulaşılmaz değil. Merak etmek için de vicdan ve adalet duygusu gerekiyor. Bilgi sonra geliyor.

Kaynakça: Henry Morgenthau, Ambassador Morgenthau's Story, Gomidas Institute, 2000, s. 225. Buradaki alıntının çevirisi bana ait. Bu kitabın Türkçe çevirisi Belge Yayınları tarafından 2005 yılında yayımlandı (Çeviren Atilla Tuygan). Hrayr S. Karagueuzian, Unclaimed Life Insurance Policies in the Aftermath of the Armenian Genocide, Armenian Forum Studies 2, No.2,s. 1-55, © Gomidas Institute, 2000.İnternette izini bulup peşine düştüğüm, elektronik ortama aktarılmamış olan bu makaleyi bana ulaştıran Gomidas Enstitüsü'ne teşekkürler.

Kaynak: [Taraf](#)